

re reddenaties ten aanzien van de kerkelijke en politieke verhoudingen kunnen hiermee niet zonder meer vergeleken worden, zoals De Jonge doet (194).

Wanneer met Fruin en vele anderen het *Brief discours* aan Junius wordt toegeschreven, komt de gaafheid van deze markante drager van het toenmalig calvinisme nog meer tot zijn recht dan bij De Jonge nu het geval is. Deze heeft een goed ingedeelde en uitstekend leesbare studie geschreven, die ongetwijfeld nieuw licht werpt op bepaalde aspecten van een irenische calvinist die nog niet in dogmatische verstarring was opgegaan. Zijn invloed op vroege zeventiende-eeuwse figuren als De Groot en Vossius wordt mede aangewezen, al was zijn rechtzinnigheid ook bij iemand als Bogerman blijkbaar onverdacht (167).

A.F. Meilink

A. J. Veenendaal, ed., *De briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720*, III, 1704 (RGP, grote serie CLXIX; Den Haag: Nijhoff, 1980, viii + 537 blz., ISBN 90 247 9008 5).

Nu de uitgave van Heinsius' papieren goed op gang is gekomen en ieder even jaar een nieuw deel schijnt te gaan opleveren, valt al wel te berekenen dat de eindstreep niet vóór de eeuwwisseling kan worden gezet. Zelfs in aanmerking genomen dat het inkrimpend werkveld van de raadpensionaris na de oorlog geen afzonderlijke band voor elk jaar meer zal vergen. Ouderen mogen nauwelijks verwachten het voltooid monument nog te zien, minder ooit te weten welk gebruik ervan gemaakt wordt.

Dat wil gelukkig niet zeggen dat na drie delen geen beweging is te bespeuren of dat een dwarssnee per jaar al niet veel mogelijkheden laat zien. Er komt meer verandering in de kring van correspondenten. Enige bekenden bleven in 1704 thuis, nieuw benoemden als Lintelo te Berlijn en Rechteren op een nieuwe post in Zuid-Duitsland, rapporteren nu regelmatig. Obdam na de blunder bij Ekeren uitgeschakeld, heeft niet veel meer te vertellen, anderen van verre krijgstonelen (het was het jaar van de tocht naar de Donau, de bezetting van Gibraltar, de zeeslag bij Malaga) des te meer. Vooral Hompesch die met Marlborough meetrok. Nog steeds overwegend eenrichtingverkeer, al bewaarde Heinsius van wat brieven aan Lintelo kopie.

Daarmee komt de persoonlijke inslag beter uit: vertrouwde medewerkers als Hop en Witsen schreven anders en meer dan de nieuwe gedeputeerden, dit jaar overigens laat te velde; en de drukke gedachtenwisseling met Job de Wildt wordt na diens dood in juni niet door de zoon en opvolger David overgenomen. Nu valt weer op hoe bijzonder de uitgelichte briefwisseling met Marlborough is. Buitenlandse tegenspelers komen verder weinig aan het woord, een poging van de nieuwe secretary of state Harley heeft weinig gevolg. Van alle vaste correspondenties is die met de hertog ook veruit de regelmatigste.

Overigens kan men tot nu toe eerder van een panorama-Heinsius spreken dan van een briefwisseling en als bij een goed panorama is aan de einder veel meer te zien dan op de voorgrond. Heel dichtbij levert maar een handvol brieven op, vooral van buitenlandse vertegenwoordigers in Den Haag. Uit Holland komt evenmin veel tevoorschijn, het meest nog van Hoornbeek en Buys. Ook de overige gewesten zijn vrij mager vertegenwoordigd, al verlevendigen verspreide verschijningen dit middenveld. Vaak nog in verband met de dood van Willem III. Onmiddellijk over de erfeniskwestie, zoals een reeks van Henriette Amalia de Friese douairière (met antwoord); of naar aanleiding van de politieke gevolgen, met name in Zeeland en Gelderland.

'Met mensen eenige ure sprekende ontdekt men veel' schreef Duivenvoorde toen hij eens was gaan horen wat er in Middelburg omging. Heinsius die van verschillende zijden over

dezelfde zaken onderricht werd, ontdekte meer. En meelezend met de raadpensionaris wordt men gewaar wat hem zoal overkwam. Bijvoorbeeld hoe Duivenvoorde waarschuwde tegen samenspannende nieuwe-plooiers (die zeiden 'sig liever aen de koning van Pruysen en aen den duyvel selfs' te willen overgeven dan door Holland te worden overheerst), op de dag dat 's ochtends een koerier uit Beieren was aangekomen met tijding van de grootste overwinning ooit op Lodewijk XIV behaald. Meelezend kan men bovendien iets opsteken van wat achteloos en onbedacht werd vermeld: gangbare vanzelfsprekendheden, wie wèt billijk of onbehoorlijk achtte, welke argumenten het eerst opkwamen... en zo verder. Maar hierin onderscheidt dit deel zich weinig van de vorige.

Het grote gebeuren daarentegen is dit jaar uitzonderlijk want het speelt zich af ver van huis. Nu eens wat staatsstemmen over die veelbeschreven ondernemingen brengen de onmiddellijke betrokkenheid weer boven: de nationale verliezen bij de eerste bestorming van de Schellenberg; een gedeputeerde bij het Maasleger die bedrukt 'victorie' voor Malaga laat schieten, daar die omstreden zege zijn eigen stad Enkhuizen wel driehonderd man had gekost. Gezien vanuit Den Haag worden bekende verhalen (als hoe Marlborough de Donau-troepen als het ware schaakte) toch wel wat romantisch. Het heeft ook nut te weten dat de Engelse plannen met Gibraltar al kort na de verovering door de staatse gezant daar werden voorspeld.

Er waren overigens meer brandhaarden waarvan werd bericht. Uitvoerig over de Noordse oorlog en het lot van Danzig (van groot belang voor Amsterdam), uit Stockholm, Kopenhagen, Warschau. Ook uit Berlijn waar Lintelo drukker bezet was met de Pruisische koning in het geallieerd gareel te houden, dan met de ondankbare erfenistwist. Van verschillende kanten (onder anderen Vrijbergen, Hoornbeek) ook heel wat over doeltreffender hulp aan de benarde opstandigen in de Cevennes, een zaak die Heinsius ter harte ging - ook op gronden van humaniteit.

De veldtocht in de Nederlanden wordt tegen deze volle achtergrond doorzichtiger. Men volgt het aarzelend begin, de wenk aan bevelhebbers 'niet alleen soldaet - maar oock seamanschap' te gebruiken. Later het opkomend verlangen 'dat onse troupes in de Nederl. ook iets goeds konde uitregten'. De nieuwe twijfels toen vriend en vijand langzaam terugstroomden van 'boven' en waarom toch niets werd gewaagd. Maar roem en aanzien in de alliantie ging dit jaar naar Engeland. Het werd gevoeld. Ook dat de leiding in dit overwinningjaar naar de onmisbare bondgenoot was verschoven. Het verschil in de stemming alleen al is opvallend. Aan de ene kant groeiend zelfvertrouwen, een versterking van het oorlogsministerie, ondernemings- zelfs veroveringslust. In de Republiek eer een toon van onvrede. Met de 'inaction honteuse' van het fraaie leger, de stilstaande handel, de steeds stijgende kosten en de Engelse verwijten dat niet genoeg voor Portugal werd gedaan. De Hollanders wensten ook wel de Westindiën 'uyt de kluyven' van Frankrijk te houden, maar er was nauwelijks meer geld te vinden en intussen stond de vijand nog sterk aan de grens.

'Poor Goor,' herdacht Marlborough de vergeten held van de Schellenberg... en arme Ouwkerk die op alle verwijten slechts kon zeggen dat hij zonder verwijl zou aanvallen op bevel uit Den Haag - maar de staten keken wel uit. Arme Fagel die bij de ruzies met zijn Britse collega in Portugal aan het kortste eind trok; arme Lintelo ook, die aanzag dat Marlborough in Berlijn snel alles voor elkaar bracht - zonder hem. En letterlijk, arme staten als men leest hoe te Amsterdam werd gewikt en geschraapt, terwijl in het parlement met gemak ruime sommen voor de vloot gevoteerd werden. Dat nu niet opnieuw een verbod van commercie en correspondentie met de vijand geëist werd was ongetwijfeld een opluchting, maar al in augustus had Buys kunnen vaststellen dat de Engelsen 'met relatie op Portugaal,

ons dit jaar niet weinig hebben verkloekt'. Een verhaal in mineur, al zijn er natuurlijk getuigen op te roepen voor een fleuriger overzicht. Van de aantekeningen kan men zich niet anders voorstellen dan dat zij nog ver over het jaar 2000 een onontbeerlijke steun zullen zijn.

J.G. Stork-Penning

J. van den Broeck, *J.B.C. Verlooy, vooruitstrevend jurist en politicus uit de 18e eeuw (1746-1797)* (Antwerpen/Amsterdam: Standaard, 1980, 368 blz., BF590,-/f42,—, ISBN 90 02 14188 2).

Al te veel facetten van de geschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden in de achttiende eeuw blijven onderbelicht. De rechtsgeleerde, flamingant, revolutionair, en eerste maire van Brussel, J. Verlooy, kreeg nu pas zijn eerste echte biografie. Auteur Jan van den Broeck promoveerde vroeger op een studie over de betekenis van Verlooy als jurist.

De voornaamste feiten uit het leven van Verlooy zijn bekend. De auteur brengt enkele nieuwe gegevens aan. Tot nu toe namen we aan dat Verlooy uit een bescheiden Kempisch landbouwersgezin kwam. De auteur bewijst dat hij integendeel uit een familie van dorpsnotabelen stamt. Ook de bladzijden over Verlooy als auteur van de *Codex Brabanticus* (1781) zijn volledig nieuw. Deze codex van het Brabantse wettenrecht, een indrukwekkende band van nagenoeg 500 bladzijden in folio, bewijst de uitmuntendheid van Verlooy als rechtsgeleerde. Van den Broeck brengt ook nog talrijke nieuwe gegevens aan over het leven van Verlooy als advocaat en schepen-juridisch adviseur bij lagere rechtbanken. De behandeling van Verlooy in de revolutieperiode (1787-1790) als stichter en bezieler van het geheim genootschap 'Pro Aris et Focis' is minder vernieuwend. De auteur onderschrijft ook de thesis van J. Smeyers en ondergetekende over het volksnationale karakter van de 'Verhandeling op d'onacht der moederlijke tael in de Nederlanden (1788)'. Dit volksnationaal en niet staatsnationaal karakter van Verlooy's flamingantisme zou zijn samenwerking met de Fransen mogelijk maken. Hij wilde immers geen eigen staat maar wel het om democratische redenen promoveren van de volkstaal in de bestaande staat. Om die redenen moesten alle vorsten ook de gewoonten, wetten, constituties, kortom de eigenheid van ieder volk respecteren.

Origineel is de studie van Verlooy tijdens de Eerste Oostenrijkse Restauratie (1790-1792). Het is een kalme periode waarin Verlooy geen politieke rol van betekenis speelt. Uit het deel over de Eerste Franse Overheersing (1792-1793) blijkt méér dan uit enig ander werk hoe Verlooy zich heeft uitgesloofd voor het democratiseren van de door Frankrijk bezette Zuidelijke Nederlanden. Klaar en duidelijk wordt aangetoond dat Verlooy uiteindelijk de aansluiting bij een democratisch Frankrijk boven de onafhankelijkheid onder een conservatieve meerderheid verkoos. Moeiteloos aanvaardt de lezer de overgang van Verlooy van democratisch hervormer van de Staten van Brabant tot voorstander van volkssoevereiniteit.

Ook Van den Broeck slaagt er niet in het mysterie op te heffen over verblijfplaats en werkzaamheden van Verlooy tijdens de Tweede Oostenrijkse Restauratie (1793-1794). Het deel over Verlooy als schepen en burgemeester van Brussel tijdens de periode 1794-1795 behoort tot het beste van het boek. Ondanks het schaarse bronnenmateriaal weet de schrijver een bevreemdend beeld te schetsen: Verlooy's verweer tegen Franse afpersingen, zijn strijd voor de voedselbevoorrading van zijn stad en zijn ontgoocheling in de Franse bezetters. Zijn ontslag was volgens de auteur dan ook niet alléén het resultaat van een slechte gezond-